

Голові разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 118.032.2026
в Одеському національному
університеті імені І.І.Мечникова,
доктору історичних наук,
професору, професору кафедри
історії України та спеціальних
історичних дисциплін Одеського
національного
університету імені І.І.Мечникова
Бачинській Олені Анатоліївні

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертацію Чіненої Ольги Віталіївни
«Ідентичність євреїв Балтського повіту»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі 03 Гуманітарні науки
зі спеціальності 032 Історія та археологія**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Питання ідентичності, незалежно від історичного періоду, умов існування тієї чи іншої етнічної спільноти завжди було одним з пріоритетних, адже забезпечувало її єдність, здатність до самозахисту і розвитку. Тому будь-який досвід формування та зміцнення ідентичності є важливим для теоретичного осмислення та практичного використання, зокрема з метою уникнення помилок під час розробки та реалізації відповідних етносоціальних програм.

Увага до питань ідентичності в сучасній гуманітаристиці постійно зростає. Незважаючи на глобалізаційні процеси, та посилення міграційних потоків, прагнення спільнот до збереження мовної, культурної та етнічної самобутності активізується. Посилюється усвідомлення того, що таке підґрунтя, як традиційна культура, в сучасних реаліях є недостатнім для формування етнічної ідентичності, вона має зміцнюватися комплексом чинників – економічних, соціальних, політичних.

У цьому контексті особливу актуальність набуває історичний досвід різних етнічних спільнот, зокрема досвід євреїв Балтського повіту. Тому залучення ретроспективного досвіду для дослідження процесів формування і зміцнення ідентичності спільноти у соціальному, економічному, культурному просторі є цілком доцільним.

Варто наголосити, що тема ідентичності євреїв Балтського повіту є своєрідною *terra incognita* в історіографії, оскільки життєдіяльність єврейства регіону, насамперед його культура, після 1917 року фактично випала з наукового дискурсу і не була предметом окремого дослідження. Тому тема дисертації Чіненої О.В. безперечно актуальна як з погляду конкретно-історичного аналізу, так і в контексті розуміння загальної динаміки етнічних процесів в регіоні.

Зв'язок дисертації з науковими темами, планами наукових робіт

Дисертаційна робота виконана в межах комплексних науково-дослідних тем кафедри археології, етнології та всесвітньої історії факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова №207 «Етнокультурні процеси в українському східно-романському Порубіжжі»; № 354 «Трансформація етнокультурних процесів в Південно-Західній Україні»

Тему дисертації затверджено вченою радою факультету історії та філософії (протокол №2 від 18 жовтня 2022 року).

Наукова новизна і теоретичне значення результатів дослідження.

Актуальність і назва дисертації повністю узгоджується зі змістом і результатами дослідження. У контексті наукової новизни слід насамперед відзначити введення до наукового обігу такого джерела як тафальний ландшафт (зокрема намогильні пам'ятники), а також обґрунтування можливості і доцільності його використання для вивчення ідентичності євреїв. На основі 3D реконструкцій авторка відтворила господарсько-побутові комплекси євреїв Балтського повіту як маркер етнокультурної виразності. Ґрунтовно досліджено практики формування і зміцнення ідентичності євреїв повіту: релігійно-обрядові, соціальні, освітньо-просвітницькі. Новизна ключових положень, винесених на захист, чітка і зрозуміла, є результатом власного доробку здобувачки. Отримані результати аргументовані належною джерельною базою, апробовані у формі доповідей на міжнародних наукових конференціях, публікаціях, знайшли відображення у виконаних проєктах за темою дослідження.

Репрезентація в дисертації історичного і практичного досвіду існування єврейської спільноти Балтського повіту як оригінального, цілісного соціокультурного організму заповнює маловідому, але важливу у питанні ідентичності сторінку регіональної історії, в якій єврейська спільнота відігравала важливу роль насамперед в економічному розвитку. Спектр оригінальних спостережень, міркувань та висновків авторки щодо стратегій збереження етнічної самобутності, взаємодії ідентичностей, міжкультурних комунікацій, матиме практичне значення для розробки сучасних соціокультурних програм і практик, які мають безпосереднє відношення і до освітнього процесу з питань динаміки етнічних процесів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертація складається з анотації, списку опублікованих праць, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, а також додатків. Усі розділи взаємопов'язані, а кожний наступний є логічним продовженням попереднього. Авторкою з'ясовано сучасний стан дослідження ідентичності єврейської спільноти Балтського повіту, акцентовано увагу на відсутності узагальнюючих праць та належної джерельної бази. Послідовно досліджено об'єкт і предмет роботи, що дало змогу сформулювати і обґрунтовані висновки.

Для розкриття теми дисертантці вдалось компенсувати брак інформації залученням нових джерел, які вона зібрала під час власних, зокрема польових досліджень і вперше ввела до наукового обігу як нову групу джерел. Йдеться про польові дослідження культових споруд, господарсько-побутових комплексів і, особливо тафальний ландшафт: намогильні пам'ятники єврейських кладовищ містечок Круті, Балта, Криве озеро та Саврань. Запропоновано авторську типологію намогильних пам'ятників єврейських некрополів зазначених поселень. На намогильних пам'ятниках авторка знайшла унікальні відомості, які безпосередньо розкривають особливості єврейської ідентичності Балтського повіту.

Значну увагу приділено архівним документам, передовсім метричним книгам.

Використання архівних документів та артефактів польових розвідок у поєднанні з типологічним та історично-порівняльним методами дало змогу заповнити значні інформаційні лакуни. Ці джерела виявилися визначальними

у висвітленні таких питань як участь єврейських громад у заснуванні поселень, чи поява єврейських родин у конкретних селах, містечках.

У кожному розділі сформульовано ключові положення, які є вагомими результатами наукового пошуку здобувачки. Такими є питання історії заселення євреями Балтського повіту, де висвітлено не лише міграційні потоки та специфіку розселення, а й етнокультурну характеристику регіону. Авторка вдало продемонструвала зусилля єврейського населення, спрямовані на збереження своєї релігійної, соціальної та культурної самобутності у тогочасному етнографічному розмаїтті, соціальному і правовому просторі. Історія розселення євреїв аналізується в контексті комплексної дії економічних, соціальних, релігійних, правових, соціально-економічних та демографічних факторів.

Розділ, присвячений особливостям розселення та формування демографічної структури єврейської спільноти, став міцним підґрунтям для подальшого аналізу питань ідентичності.

Слід відзначити вдалий вибір містечка (штетла), колоній як моделі для дослідження питань формування і зміцнення ідентичності, адже на той час такий тип поселення існував як цілісний соціально-економічний і релігійний комплекс, що забезпечував як виробничо-побутові потреби громади, так і можливості дотримання звичаєвих і релігійно-обрядових практик.

Обираючи стратегію збереження самобутності у полікультурному середовищі, єврейська спільнота змушена була протидіяти асиміляційній політиці офіційної влади, яка намагалася інтегрувати євреїв у загальноімперський простір. У другому розділі детально проаналізовано відповідну нормативно-правову базу царського уряду, що регулювала життєдіяльність єврейського населення.

У третьому розділі дисертантка, застосовуючи метод порівняльного аналізу, досліджує рефлексії та реакцію єврейської спільноти на політику асиміляції. Порівняння відбувається на тлі пошуку форм і практик спротиву асиміляційним процесам, трансформації оборонних стратегій громади насамперед у соціальній сфері. Оскільки події висвітлюються у хронологічній послідовності, дослідниця простежує еволюцію корегування курсу імперської влади. Це дало змогу розкрити механізми протистояння двох систем: державної (імперської), спрямованої на асиміляцію євреїв шляхом інтеграції насамперед в освітній і культурний простір, заборон у формі прихованих чи

відкритих дій і іншої системи – етносоціальної, яка продукує різноманітні форми, інструменти, практики спротиву, послабленню, нівелюванню, негативних дій, спрямованих на асиміляцію євреїв.

Слід відзначити високу якість проведеного Ольгою Віталіївною аналізу правових документів, з'ясування рефлексій єврейської спільноти на антисемітську політику імперії. Увага зосереджується на двох основних аспектах: змісті законодавчих актів, спрямованих на асиміляцію євреїв та практиках протидії їм через створення автономних релігійних, соціальних, освітніх інституцій, діяльність яких спрямовувалася на збереження єврейської самобутності.

У четвертому розділі на основі різнопланових джерел відтворено соціокультурний простір, в якому досліджено соціокультурні практики консолідації єврейського соціуму, зміцнення культурної ідентичності. Обраний комплексний підхід для аналізу компонентів системи життєдіяльності дозволив виявити фактори зміцнення самобутності практично в усіх сферах. У сукупності вони формували систему стримування русифікаційних процесів. У розділі доведено, що реакція громади не обмежувалася пасивним опором, а супроводжувалася пошуком і створенням дієвих інструментів посилення, підвищення рівня самосвідомості євреїв. Вони виявлені у сфері освіти, побуті, соціальній організації, релігійній обрядовості і особливо у такому малодослідженому її компоненті як тафальний ландшафт, який вперше використовується як повноцінне джерело дослідження ідентичності.

Висновки роботи належним чином обґрунтовані, логічні та повністю відповідають поставленій меті і завданням дослідження. Додатки є важливою та переконливою ілюстрацією проведеного джерелознавчого аналізу.

Відповідність мови, стилю, оформлення дисертації діючим вимогам.

Структура і текст дисертації оформлені відповідно до вимог, відзначаються цілісністю стилю, дотриманням усталеної наукової термінології. Текст супроводжується коректними посиланнями на використані джерела і літературу.

Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях.

Результати дослідження повною мірою відображені у наукових виданнях, пройшли апробацію на наукових конференціях. Авторкою видано 13 публікацій, з яких 4 – у фахових виданнях, 9 (у тому числі і каталог

намогильних пам'ятників) засвідчують належну апробацію основних положень дисертації.

Побажання і рекомендації.

Як побажання для подальшої наукової розробки теми пропонується звернути увагу на такі моменти:

1. Бажано приділити більше уваги ранній історії Балтського повіту, та історико-політичним умовам його формування.

2. Не зайвим б розширити інформацію щодо появи євреїв в регіоні ще до утворення Балтського повіту, адже вони населяли територію до 1795 року.

3. Основну увагу в роботі приділена переважно містечковому єврейству, водночас специфіка життєдіяльності євреїв у сільських поселеннях повіту потребує дещо ширшого висвітлення.

4. У дисертації ґрунтовно розглянуто матеріали тафального ландшафту, здійснено класифікацію намогильних пам'ятників, проте варто окреслити потенціал використання цих пам'яток як джерела для вивчення комунікаційних зав'язків як у Балтському повіті, так і за його кордонами.

5. У висновках до першого розділу задекларовано тезу про багат шаровість ідентичності євреїв, було б доцільно підкріпити це твердження конкретними прикладами.

Зазначені поради та рекомендації мають дискусійний характер і жодним чином не знижують високу наукову цінність, теоретичне та практичне значення висновків дисертаційного дослідження.

Результати перевірки на академічний плагіат

Дисертаційна робота пройшла перевірку автоматизованим сервісом пошуку плагіату Strikeplagiarism.com. Результати перевірки: оригінальність – 95,17 %, схожість – 4,83 %. Згідно Висновку комісії з етики та академічної доброчесності виявлені у дисертаційній роботі текстові збіги не пов'язані з науковою новизною роботи та висновками, до яких дійшла здобувачка.

Висновок щодо дисертаційної роботи

На основі зазначеного вважаємо, що дисертаційне дослідження «Ідентичність євреїв Балтського повіту», подане до захисту на здобуття ступеня доктора філософії, містить обґрунтовані та достовірні наукові результати і висновки, за своїм науковим рівнем і практичною цінністю, змістом та оформленням відповідає вимогам, що передбачені наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. №40 «Про

затвердження Вимог до оформлення дисертацій» (зі змінами), постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», із змінами, внесеними Постановою КМУ № 341 від 21.03.2022 року та №502 від 19.05.2023 року, а її авторка Чінена Ольга Віталіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Рецензент

доктор історичних наук

професор кафедри археології, етнології та всесвітньої історії,

декан факультету історії та філософії

Одеський національний університет

імені І.І. Мечникова

Кушнір В.Г.

*Підпис доктора історичних наук,
професора В.Г. Кушніра
засвідчує*

